

Et større fellesskap av sjeler

Replikk til Anders Burman

Einar Sundsdal

Da jeg satte meg ned for å skrive denne replikken var siste nytt fra NRK at de hurtigste klimaendringene på 65 millioner år nå har konkrete konsekvenser for mange arter. NRK baserer sin nyhet på en artikkel i tidsskriftet *Science*. Der advarer to klimaforskere fra Stanford universitetet om at klimaendringene i løpet av det neste hundreåret vil bli minst ti ganger raskere enn noen klimaendringer jordkloden har sett de siste 65 millioner år. Dersom endringene fortsetter med dagens fart frykter forskerne at det vil føre til et betydelig stress for de landbaserte økosystemene jorden rundt, og mange arter vil bli tvunget til å endre seg i takt med klimaet. En av forskerne bak rapporten sier videre at vi vet fra tidligere endringer at økosystem har svart på noen få graders global temperaturendring over tusentall år, men at den kursen vi er på nå tvinger denne endringen til å skje over noen tiår. Det er mange ganger raskere, og vi ser allerede at noen arter er utfordret av denne farten, understreker han. Ledende norske klimaforskere stiller seg bak analysen, og sier at dette er den reelle banen vi følger i øyeblikket.

Anders Burman oppsummerer min avhandling på en informativ og orienterende måte på en setning når han skriver at den «ytterst handlar om att tänka om och återräddisera bildningsbegreppet utifrån dagens miljö- och klimatkris». Bakgrunnen for et slikt prosjekt er nettopp slike skremmende nyheter som den NRK meldte nå i kveld (6. august). Burmans anmeldelse av min avhandling *Naturalistisk humanisme – bidrag til et pedagogisk standpunkt* er ikke bare informativ, men også kritisk og generøs. De kritiske vurderingene, som for eksempel påpekningen av at avhandlingen ville tjent på et tydeligere

Einar Sundsdal er universitetslektor ved Pedagogisk institutt ved NTNU.
E-post: enar.sundsdal@svt.ntnu.no

pedagogisk metanivå og at sentrale begreper er underdefinerte, viser kritikkenens potensiale som epistemisk produktiv virksomhet. Hans vurdering og begrunnelse for at pragmatisk naturalisme er en mer treffende betegnelse enn naturalistisk humanisme på det prosjektet jeg skriver frem, åpner nye rom for å fortsette samtalen om hvordan utvikle pedagogikken og danningsteorien i møte med vår tids store utfordringer. I denne replikken vil jeg derfor ikke bruke plass verken på å utdype innholdsmessige enkeltmomenter eller på å forsvare eller rettferdiggjøre de mangler og svakheter som påpekes. Jeg vil i stedet benytte anledningen til å fortsette den samtalen som nå er startet, og jeg vil forsøke å være eksplisitt i og med at det etterspørres i anmeldelsen.

Spørsmålet jeg vil ta opp er hvordan naturalismen kan ha et humaniserende potensiale. Mer konkret: hvordan kan vi se for oss et dannelsesprosjekt «som på radikalt vis inkluderer dyrene i det humane prosjekt» slik Lars Løvlie (2013) hevder at John Deweys humanistiske form for naturalisme gjør? Hva kan et slikt dannelsesprosjekt handle om? Sitatet fra Løvlie antyder allerede hva det dreier seg om, nemlig solidaritet og fellesskap. Solidaritet vet vi, ikke minst takket være Wolfgang Klafkis arbeider, er et sentralt danningsteoretisk tema. Og uten å ta stilling til andre sider ved Klafkis danningsteori allierer jeg meg med hans innsikt om at dannelse blant annet handler om det vanskelige arbeidet med å «tilstrebe et maksimum av fellesskap» (Klafki 2001: 81). En mulighet for å utvikle og beskrive et naturalistisk dannelsesprosjekt som kretser rundt solidaritet og fellesskap, er å koble det til eller basere det på kunnskap som er forankret i empirisk vitenskap. La meg videre skissere hvordan jeg tenker meg dette.

I en nylig utgitt bok stiller professor i biolog ved Universitetet i Oslo Dag Hessen spørsmålet *hvor unikt er mennesket?* (Hessen 2013). Når Hessen besvarer dette spørsmålet trekker han særlig frem at når det gjelder det vide følelsesregisteret som ligger under våre lyster og laster, gleder og sorger, er den «grunnleggende likheten» med andre pattedyr så stor, at det gir grunnlag for en revurdering av hvor like vi er også atferdsmessig. For å si det som der et: atferdsrepertoaret i sosiale situasjoner er påfallende likt hos oss selv og andre sosiale aper. Mer teknisk sagt: En lang rekke vitenskapelige forsøk viser at andre sosiale aper uttrykker det samme hormonelle mønsteret på stressituasjoner som oss (forhøyede kortisolverdier), ved at nivåene på sentrale belønningshormoner (serotonin og dopamin) korrelerer med selvfølelse, sosial status og generell godfølelse. Hessen argumenterer for at slike «forbløffende like hormonelle responser» hos mennesker og primater «bør få oss til å se på våre nære slektninger med nye øyne». I denne forbindelse er Hessen særlig interessert i muligheten

for at vi kan forsterke «følelsen av samhörighet» dersom vi virkelige tar inn over oss «et evolusjonært fellesskap med alt levende». For Hessen står det klart at det faktum at vi, som alt annet liv, danner en sammenhengende livets kjede i fortid, nåtid og fremtid «burde gi grunnlag for en slik dypfølt erkjennelse» av fellesskap med alt levende.

Lignende tanker finnes også hos den norske filosofen Bjørn Ramberg, og særlig i essayet *Bør dyr ha sjel?* fra 2005. Slik jeg tolker Ramberg er han begynt å gi et mer konkret innhold til det som Deweys naturalistiske dannelsesprosjekt pekte henimot. Det som ifølge Løvlie handlet om å inkludere dyrene i det humane prosjekt og på den måten ta ansvar for natur, miljø og klima.

Rambergs utgangspunkt er at våre menneskelige sjelsevner – vårt språk, våre følelser, vår vilje og tanke – gjennom en rekke ulike vitenskaper nå settes i en stadig mer finmasket og utstrakt kontakt med naturlige organiske prosesser og innflytelser. For eksempel bidrar den kognitive etologien til at dyr fremstår som stadig mer «naturlig besjelet». Rambergs poeng er ikke først og fremst at vitenskapen gjør nye oppdagelser om hva dyr kan og ikke kan, men at vi «lærer å se de samme fenomenene i dyrs atferd og vår egen». Vi lar med andre ord vår subjektforståelse gjennomsyres av Darwinistisk innsikt, i den forstand at vi «kobler oss selv kognitivt og fenomenologisk opp mot mønstre som fremhever kontinuiteten i den biologiske verden» (Ramberg 2005).

En interessant studie i denne sammenheng, særlig fra et pedagogisk perspektiv, er Gordon Burghardts bok *The Genesis of Animal Play: testing the limits*. Her gir Burghardt en enestående oversikt over hva det er som skjer når det lekes – enten de som leker er reptiler, fugler, fisker eller pattedyr. Etter en møysommelig gjennomgang av tidligere forskning kommer han etterhvert frem til en definisjon på lek: «lek er gjentatt, funksjonell ufullstendig atferd som skiller seg fra mer seriøse atferdsformer strukturelt, kontekstuellet og ontogenetisk, og som er frivillig initiert når et dyr er avslappet eller i avslappede omgivelser» (Burghardt 2005: 82). Denne definisjonen av lek er ifølge Ramberg robust nok til at vi kan kjenne igjen, og kjenne oss igjen i, lek i uante artsvariasjoner. Det poenget Ramberg trekker ut av Burghardts studie, er at nettopp fordi lek er et uttrykk både for natur og for overskridelse, for lovmessighet og frihet, er at Burghardts omfattende beskrivelser og detaljerte dokumentasjon er en kilde til det Ramberg kaller *begrepsforskyvninger*: «Det er ikke bare det at vi nå vet noe overraskende om hvor mye det lekes i dyrerikets mange fylker, vi sitter igjen med en ny erkjennelse av *hva vi selv gjør når vi leker*, av hva lek er» (Ramberg 2005).

Hva er så det danningsteoretiske poenget? Jo, poenget er at dersom slike forskyvninger – som Gordon Burghardt og andre, her kunne vi særlig nevne Frans de Waal og Jane Goodall, bidrar til – skulle forekomme i større skala, da ville vi ifølge Ramberg oppdage at «vi har bygget om den sosiale virkeligheten som ligger til grunn for en del av våre praktiske og etiske antagelser.» Vi ville ikke da, mener han, ha noe annet valg «enn å ta inn over oss, i vår forståelse av hva det vil si å være mennesket, at vi vet mye om hva det vil si å være både flaggermus og ku, apekatt og rotte». Med andre ord ville forholdet mellom oss selv og andre arter være ombeskrevet. Det kan nevnes at i sommer har vitenskapsfilosofen Peter Godfrey-Smith virkelig tatt i bruk både fantasi og kunnskaper forankret i empirisk vitenskap når han bidrar til slike ombeskrivelser med essayet *On Being an Octopus*.

En mulig følge av slike ombeskrivelser av vårt forhold til andre arter er at den kunnskapen og forståelsen som assimileres på denne måten, kan komme til å stå i et «anspent forhold til den omgang vi systematisk pleier med andre arter». Ramberg ser derfor for seg at det vil utvikle seg en form for kognitiv dissonans i vår sosialt delte kunnskap, og hans spådom er at dette ville føre til «at det blir vanskeligere og vanskeligere å forene det vi vet om dyr som naturlige subjekter, og også det språket vi etterhvert danner for å uttrykke denne erkjennelsen, med den objektivisering og den lidelse som mennesker systematisk påfører andre arter». Ramberg øyner i forlengelsen av denne analysen muligheten for et naturalistisk dannelsesprosjekt. Et dannelsesprosjekt der vi «former oss selv ved hjelp av kunnskap og kunnskapsutbredelse, på en slik måte at vi danner fundamentalt mer humane regimer for samkvem mellom dyr og mennesker» (Ramberg 2005).

Ovenfor refererte jeg Klafkis beskrivelse av at dannelse blant annet handler om å tilstrebe et maksimum av fellesskap. Det fellesskap Klafki siktet til var nok først og fremst det menneskelige fellesskap. Ramberg er med sitt naturalistiske perspektiv ute i et annet, og mer omfattende, solidarisk ærend. La meg derfor avslutte denne replikken med et sitat som kan stå som et foreløpig og retningsgivende *slogan* for et naturalistisk dannelsesprosjekt:

«Dersom vi tar inn over oss den kunnskapen vi allerede har om dyr, og viser nok guts til å skaffe oss mer av samme slag, da ville det nok fort være naturlig – og riktig – å møte sjelsegenskaper hos dyr med et åpent sinn. Om vi, i en slik utopisk verden, skulle la andre

arters opplevelsessevne og værensbehov spille en reell etisk og praktisk-politisk rolle, og derved danne et større fellesskap av sjeler enn det snevre pratesjelsfellesskapet vi nå utgjør, ville naturalismen vise sitt humaniserende potensial» (Ramberg 2005).

Referanser

- Burghardt, Gordon (2005): *The Genesis of Animal Play: Testing the limits*. Cambridge, Ma. The MIT Press
- Godfrey-Smith, Peter (2013): On Being an Octopus. *Boston Review* (3. juni)
- Hessen, Dag (2013): Hvor unikt er mennesket? I R. Sollund; M. Tønnesen & G. Larsen (red.): *Hvem er villest i landet her?* Oslo: Scandinavian Academic Press
- Klafki, Wolfgang (2001): *Dannelsesteori og didaktikk*. Nye studier. Århus. Klim
- Løvlie, Lars (2013): John Dewey. Danning til demokrati. I I. Straume (red.): *Danningens filosofihistorie*. Oslo. Gyldendal
- Ramberg, Bjørn (2005): Bør dyr ha sjel? *Idéhistorisk tidsskrift* 4